

MANIFEST ENERGETSKE EKONOMIKE 2023

IDEJA:

S povezovanjem in sodelovanjem deležnikov v energetiki bomo z interdisciplinarnimi znanji in uporabo energetske ekonomike prispevali k trajnostnemu razvoju energetike in slovenskega gospodarstva.

CILJ:

Doseči implementacijo vsaj petih izbranih ukrepov do leta 2028.

Energetska zbornica Slovenije
Slovensko združenje za energetske ekonomiko

Marec 2023

ZAKAJ MANIFEST ENERGETSKE EKONOMIKE 2023?

Energetika je pomemben del slovenskega gospodarstva in daje trdno in zanesljivo podlago za razvoj gospodarstva in družbe v celoti.

Čeprav velja energetika za tradicionalno panogo, pa je izrazito podvržena spremembam - tako zaradi tehnološkega razvoja kot zaradi zahtev (politik) držav in mednarodne skupnosti. Zaradi ogromnih potreb po prilagajanju spremembam potrebuje več znanj o ekonomiki v energetiki in na drugih področjih, ki se vse močneje vključujejo v energetiko s svojimi dejavnostmi.

Manifest energetske ekonomike predstavlja jasen in ciljno usmerjen dokument predlaganih ukrepov za spremembe v energetiki in v povezanih panogah. Navedeni so predlogi, ki bi z vidika energetske ekonomike zagotovili kakovostne energetske storitve za gospodarstvo in prebivalstvo Slovenije, omogočili nadaljnji trajnostni razvoj energetike in povečali njeno konkurenčnost v Sloveniji in v svetu.

Prva izdaja Manifesta je bila pripravljena v letu 2017, v letu 2023 pa je bila pripravljena posodobljena in dopolnjena izdaja.

PRIPRAVA MANIFESTA

Pobudo za pripravo Manifesta energetske ekonomike je podalo in koordiniralo Slovensko združenje za energetske

ekonomiko (SAEE), ki je vodilo tudi pripravo dokumenta¹. Prvotna ideja za pripravo Manifesta se je izoblikovala na osnovi Manifesta industrijske politike, ki ga je pripravila GZS (GZS, 2015). Manifest energetske ekonomike obsega pet področij ukrepov: razvojna politika, poslovno okolje, finančna politika, kadrovska politika in internacionalizacija.

Pri pripravi nove izdaje dokumenta so intenzivno sodelovali člani Izvršnega odbora SAEE (IO SAEE) in drugi člani SAEE, ugledni strokovnjaki z različnih področij in podporne organizacije². K posredovanju pripomb so bili povabljeni tudi vsi sodelujoči pri nastajanju prve izdaje, upravni odbor Združenja Manager in bralci novičnika EZS.

SAEE že od svoje ustanovitve dalje spodbuja sodelovanje in povezovanje. To pot želimo tudi nadaljevati. Pri ažuriranju Manifesta energetske ekonomike smo zato preučili aktualne pobude, kot na primer Akcijski načrt za večjo produktivnost gospodarstva (Združenje manager, EF Univerza v Ljubljani, Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo), Povzetek mednarodne konference Slovenskega združenja za energijo o povezovanju sektorjev, publikacijo Energetske zbornice Slovenije Energija Slovenije in druge. Upoštevali smo tudi okvire Celovitega nacionalnega energetskega in podnebne načrta (NEPN) ter Resolucije o Dolgoročni podnebni strategiji Slovenije do leta 2050 (ReDPS50). V mednarodnem prostoru smo sledili predvsem usmeritvam Evropske unije v Evropskem zelenem dogovoru (EK, 2019), svežnju Pripravljeni na 55 in aktom

¹ Združenje je podružnica International Association for Energy Economics (IAEE) s sedežem v ZDA. Združenje deluje kot sekcija Energetske zbornice Slovenije v okviru Gospodarske zbornice Slovenije.

² Društvo ekonomistov elektrogospodarstva in premogovništva Slovenije (DEEP), Slovensko

združenje za energetiko (SZE); EZS: Sekcija za izmenjavo podatkov na energetskem trgu, Sekcija Eurelectric, Sekcija SNK WEC, Sekcija za daljinsko ogrevanje, Sekcija za vprašanja dobaviteljev električne energije.

ter analizam EU in drugih inštitucij, ki so nastale na podlagi teh dokumentov.

POMEN ENERGETIKE ZA SLOVENIJO

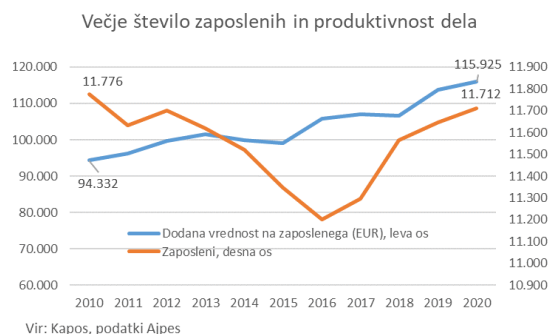
Energetika je pomemben del gospodarstva Slovenije: celotni prihodki panoge so v letu 2021 znašali 17,5 mrd EUR (čisti prihodki od prodaje 16,5 mrd EUR), v več kot 800 podjetjih panoge sta bila 11.802 zaposlena, dodana vrednost v panogi je znašala 1,7 mrd EUR, dodana vrednost na zaposlenega pa 144.195 EUR (GZS in EZS, 2022).

Energetiko sestavljajo pretežno zdrave gospodarske družbe³, z velikim obsegom sredstev in večinoma s konzervativno politiko zadolževanja.

V panogi poteka racionalizacija in uvajanje novih tehnologij. Število zaposlenih se je od leta 2008 dalje zmanjševalo, zadnja leta pa se je spet nekoliko povečalo. Dodana vrednost na zaposlenega se vztrajno zvišuje in je med najvišjimi v panogah slovenskega gospodarstva (GZS, 2021).

Pomemben je tudi multiplikativni učinek panoge na celotno gospodarstvo preko nakupov materiala in storitev na domačem trgu. Energetske družbe in družbe, ki z energetiko sodelujejo, postajajo tudi pomemben izvoznik.

³ Z izrazom "gospodarska družba" so v tem dokumentu mišljena tudi javna podjetja, kot jih opredeljuje zakon ZPFOLERD-1.

NOVO RAZVOJNO OBDOBJE

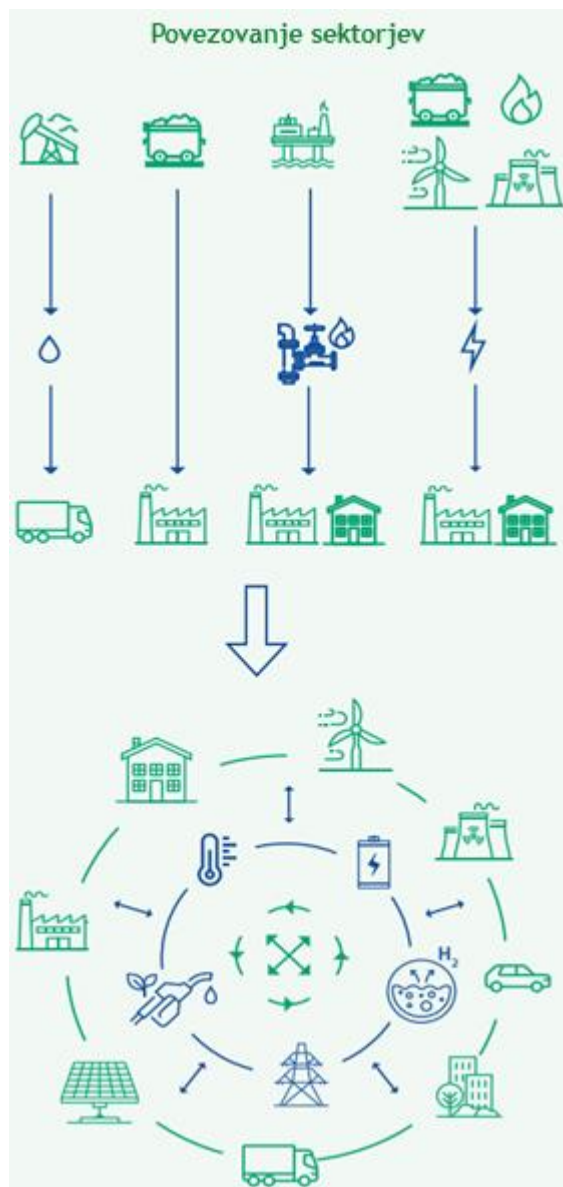
Po izhodu iz finančne in gospodarske krize se začinja novo razvojno obdobje, ki ga zaznamuje predvsem Evropski zeleni dogovor (EK, 2019) in sveženj Pripravljeni na 55. Ključni cilj je postati prva podnebno nevtralna celina na svetu.

Slovenija je leta 2020 sprejela NEPN. Načrt v petih razsežnostih energetske unije definira energetske in podnebne cilje ter politike in ukrepe, ki so usmerjeni h končnemu cilju doseganja podnebne nevtralnosti do leta 2050 (VRS 2020).

Zeleni dogovor pomeni velik izziv za celotno energetiko. Vsako področje bo moralo z inovacijami in razvojnim delovanjem poiskati nove rešitve za zmanjšanje emisij toplogrednih plinov, za povečanje energetske učinkovitosti in za vključitev v krožno gospodarstvo.

Ključno bo povezovanje energetskih sektorjev in obravnavanje energetike kot harmonične celote, z usklajenim delovanjem in načrtovanjem sistemov (SZE, 2021) (EK, 2020). Uporabnik je osrednja točka celotnega sistema, postaja aktiven in nastopa tudi kot proizvajalec energije. Tak pristop izziva klasično centralizirano proizvodnjo in zahteva

digitalizacijo in inovacije za potrebne prilagoditve.

Visoke cene energije, ki so se pojavile ob koncu leta 2021 in vztrajajo tudi v letu 2022, so pokazale kompleksnost in prepletenost energetske panoge. Jasno je razvidna tudi občutljivost uporabnikov in celotne družbe na cene energije in zanesljivost oskrbe. Aktivnosti prehoda v podnebno nevtralno družbo je zato potrebno obravnavati z veliko skrbnostjo.

Uspešen prehod bo mogoče doseči s sodelovanjem vseh deležnikov in osredotočenostjo na ljudi - tako na

potrošnike kot tudi na zaposlene v energetiki (EZS, 2021). Prehod bo dolgotrajen proces in ne bo dosežen le v nekaj letih ali v enem desetletju.

V splošnem je potrebno za rast produktivnosti in povečanje blaginje v Sloveniji doseči pozitivno usmerjenost družbe. Okoljevarstveni sistem naj varuje okolje, hkrati pa omogoča podobno prilagodljivost kot v razvitih evropskih državah (ZM, 2020). V energetiki so potrebne dodatne investicije v infrastrukturo za doseganje prehoda v podnebno nevtralno družbo. Podobno pozornost zaslužijo tudi mehki dejavniki (korporativno upravljanje, finančni sistem, javne finance, izobraževanje, raziskave in razvoj ter javna uprava) (ZM, 2020). Za dvig produktivnosti je potrebno izboljšati tudi delovno aktivnost prebivalstva, še posebej v segmentu mlajših (do 30. leta starosti) in starejših (po 55. letu) (ZM, 2022).

Za doseganje večje blaginje prebivalstva Slovenije je poleg materialne blaginje pomembna tudi nematerialna blaginja. Nanjo pomembno vplivajo pravna država, politični sistem, kakovost okolja in skrb za zdravje (ZM, 2022).

ZANESLJIVOST OSKRBE Z ENERGIJO IN ODPORNOST ENERGETSKE PANOG

Pandemija SARS-CoV-2 in vojna v Ukrajini sta pokazali, da je potrebno aktivno povečevati zanesljivost in samozadostnost oskrbe ter skrbeti za odpornost celotnega energetskega sistema. Po daljšem obdobju energetskega izobilja želimo poiskati nove pristope za zanesljiv in robusten sistem 21. stoletja.

Na voljo so tako kratkoročni ukrepi za ublažitev nastalih razmer na energetske

trgu zaradi pandemije in rusko-ukrajinske vojne, ki morajo biti ciljno usmerjeni, kot tudi dolgoročni ukrepi za zeleni prehod v podnebno nevtralno družbo. Ukrepi naj blažijo energetske revščino, obenem pa pomagajo ohraniti konkurenčno sposobnost industrije, zlasti tiste, ki je že vložila velike napore v izboljšanje energetske učinkovitosti.

Napori vseh deležnikov naj se usmerijo v izvedbo predvsem dolgoročnejših ukrepov, med katere lahko uvrstimo vlaganja v zadostne zmogljivosti oziroma izgradnjo novih proizvodnih enot za električno energijo, potencialno tudi jedrskih, in v vse razpoložljive obnovljive vire energije (OVE), pa tudi v energetske izrabo odpadkov. Z večjo uporabo OVE se bo pomembno povečala tudi samozadostnost energetske oskrbe. Odločitve o prihodnji energetske mešanici virov morajo biti sprejete v transparentnih postopkih na podlagi strokovno utemeljenih podlag, ob upoštevanju vseh relevantnih stroškov in okoljskih vplivov.

Slovenija se bo aktivno vključevala v evropske procese nadgradnje energetske trgov, tako da bo izboljšano njihovo delovanje v razmerah nezanesljivih dobav in geopolitičnih konfliktov.

KAJ ŽELIMO Z MANIFESTOM DOSEČI?

S povezovanjem in sodelovanjem deležnikov želimo z interdisciplinarnimi znanji in uporabo energetske ekonomike prispevati h trajnostnemu razvoju energetike in s tem slovenskega gospodarstva.

Za cilj smo si zadali implementacijo vsaj petih predlaganih ukrepov do leta 2028.

NABOR PREDLAGANIH UKREPOV PO PODROČJIH

Skupno je v nadaljevanju predlaganih 64 ukrepov po petih ključnih področjih.

1. RAZVOJNA POLITIKA

Energetika je soočena z mnogimi razvojnimi izzivi. Ustvarjalne rešitve bodo koristile celotnemu gospodarstvu in tudi širše, celotni družbi. Ključna je ustrezna razvojna politika.

1.1. Spodbujanje razvoja inovacijske kulture

- Sistematična vlaganja v pridobivanje znanj in razvoj tehnologij, ki bodo omogočila razvoj produktov in storitev, potrebnih v trajnostnem energetskega sistemu (1)
- Spodbujanje razvoja inovacijske kulture in izmenjave dobrih praks na področju energetike (2)
- Podpora (finančna in okoljska) razvoju novih tehnoloških energetskega rešitev v mikro, majhnih in srednjih gospodarskih družbah (podporni skladi, inkubatorji, start-up centri, itd.) (3)

1.2. Celovit pristop k spodbujanju digitalizacije

- Spodbujanje digitalizacije na področju energetike (4)
- Napoved prihodnjih potrebnih kompetenc in razvoj digitalnih kompetenc (5)
- Koordinacija med proizvodnjo in končnimi uporabniki pri nudenju sistemskih storitev (6)
- Zagotavljanje kibernetske in informacijske varnosti kritične energetske infrastrukture (7)

1.3. Koordinirana pospešitev samooskrbe z energijo

- Tehnološko nevtralna obravnava vseh tehnologij za pridobivanje in transformacijo energije z enakopravnim upoštevanjem vseh relevantnih stroškov in okoljskih vplivov od vira energije do končnega uporabnika (8)
- Zagotavljanje uravnotežene energetske mešanice, ki temelji na učinkoviti in trajnostni izrabi vseh ustreznih domačih virov energije, še posebej OVE (9)
- Nadaljnje izkoriščanje hidropotenciala v Sloveniji kot zelenega vira energije in vzporednega reševanja poplavne varnosti Slovenije. Upoštevanje multi-funkcionalnosti in sinergijskih učinkov (10)
- Aktivno uvajanje obnovljivih plinov (biometan, sintetični metan, zeleni vodik) v plinski sistem (11)
- Energetska izraba odpadkov, ki so primerni za termično obdelavo (12)
- Povečevanje energetske učinkovitosti z odpravljanjem izgub, izrabo odpadne toplote in drugimi ukrepi (zamenjava energetske intenzivnih tehnologij in druge investicije v energetske učinkovitost) (13)
- Povezovanje oziroma izkoriščanje sinergij sistemov električne energije, plina in toplote (14)
- Upoštevanje in uvajanje koncepta krožnega gospodarstva (15)

1.4. Spodbuditev trajnostne gradnje

- Informiranje, ozaveščanje in usposabljanje ciljnih javnosti (16)
- Finančne spodbude za trajnostno gradnjo (nižji davki in druge finančne spodbude) (17)

1.5. Optimalna uporaba energije v prometu

- Povečano sodelovanje vseh deležnikov na področju energije v prometu (spremljanje porabe, analize, predstavitve javnosti) (18)
- Povečevanje prepoznavnosti in zagotavljanje ustrezne umestitve alternativnih goriv v osebni in javni promet ter oblikovanje ustreznih spodbud (19)
- Pospešitev gradnje polnilnic za alternativna goriva (elektriko, stisnjeni metan, vodik...) (20)

1.6. Vrednotenje projektov in ukrepov ter raziskave

- Zagotavljanje sistematične podpore v celotni inovacijski verigi, od pridobivanja osnovnih znanj do razvoja tržnih produktov (21)
- Zagotavljanje potrebnih virov (finančnih, kadrovskih) za R&D dejavnost na področju energetike (22)
- Vrednotenje ukrepov ekonomske politike z vidika energetskih, človeških, okoljskih in ekonomskih virov (23)
- Dajanje prednosti raziskavam, ki vodijo k nastajanju novih procesov in proizvodov na področju energetike ter prinašajo najvišjo dodano vrednost (24)
- Ustvarjanje okolja za postavitve pilotnih projektov za testiranje novih tehnologij (25)

1.7. Zagotavljanje pravičnega prehoda

- Skrbno načrtovanje opuščanja trdnih goriv in drugi ukrepi prehoda v podnebno nevtraln družbo, da se zagotovi zaščita in prestrukturiranje okolij, ki bodo izpostavljena negativnim vplivom. S podporno zakonodajo omogočiti poenostavljeno izvedbo projektov, ki bodo pripomogli k pravičnemu prehodu. (26)

- Iskanje inovativnih energetskih rešitev za regije, ki se bodo odpovedale premogu (27)

2. POSLOVNO OKOLJE

Primerno poslovno okolje spodbuja družbe in zaposlene k zavzetemu in optimalnemu delovanju ter poslovanju.

2.1. Trajnostna preobrazba slovenskega gospodarstva ter usklajenost energetskih in drugih politik

- Aktivno prispevanje k preobrazbi slovenskega gospodarstva in družbe nasploh v trajnostno naravnano in podnebno nevtraln družbo (28)
- Vzpodbujanje dinamike krožnega gospodarstva in povezovanje gospodarskih subjektov v tej smeri (29)
- Prenova zakonodaje, ki bo omogočila pospešeni zeleni prehod (npr. umeščanje objektov v prostor, debirokratizacija, pospešitev administrativnih postopkov) (30)
- Vzpodbujanje priprave dodatnega izobraževanja in izmenjave dobrih izkušenj na področju trajnostnega razvoja (31)
- Ozaveščanje gospodarskih subjektov o lastnih emisijah toplogrednih plinov in o načinih in možnostih zmanjševanja emisij oz. njihovi izravnavi (32)
- Uveljavitev novih standardov s področja ODU (okolje, družba in upravljanje, angl. ESG) (33)
- Usklajenost energetskih politik z drugimi politikami in stabilen regulatorni okvir (34)

2.2. Vzpostavitev dobre prakse korporativnega upravljanja v javnih podjetjih v energetiki

- Uveljaviti kodeks upravljanja SDH in slediti smernicam OECD in dobrim praksam v svetu (35)

- Upoštevati razlike med gospodarskimi javnimi službami in tržnimi družbami (36)

2.3. Družbeno odgovorno in povezovalno poslovanje energetskih družb

- Uveljavitev načela etičnega ravnanja v energetskih družbah (37)
- Povezovanje deležnikov v verigi vrednosti in iskanje sinergij (38)
- Ustrezna zakonodaja pri umeščanju v prostor; poenostavitev in pospešitev postopkov (39)
- Približanje delovanja energetskih družb uporabnikom in zagotovitev prepoznavnosti posameznih energentov (40)
- Strategija varne in zanesljive oskrbe ter ukrepanja v izrednih razmerah (41)

3. DAVČNA POLITIKA IN SPODBUDE

Omogočiti je potrebno mednarodno konkurenčnost energetskih družb in pravičen prehod na podnebno nevtrarno gospodarstvo.

Leta 2020 je bil sprejet dogovor glede Večletnega finančnega okvira (VFO) za obdobje 2021-2027 in Instrumenta za okrevanje, ki prinaša izdatna sredstva za Slovenijo z namenom olajšanja okrevanje po krizi COVID-19 in spodbujanja investicij v zeleni in digitalni prehod. V letu 2021 je Slovenija sprejela Načrt za okrevanje in odpornost (NOO), kjer je za doseganje ciljev zelenega prehoda predvidenih 42,45 % nepovratnih in povratnih sredstev (SVRK, 2021). V tem okviru bodo na voljo za Slovenijo tudi sredstva React-EU, Sklada za pravični prehod in Razvoj podeželja. Mehanizem za pravičen prehod zagotavlja ciljno usmerjeno podporo, da se v okviru EU mobilizira sredstva v najbolj prizadetih regijah za ublažitev socialno-ekonomskih posledic prehoda.

3.1. Povečanje izdatkov za raziskave, razvoj in inovacije, ki podpirajo zeleni prehod

- Povečanje obsega sredstev in števila raziskovalnih projektov s področij, ki zasledujejo cilje prehoda v podnebno nevtrarno družbo (42)
- Povečanje spodbud podjetjem za zeleni prehod v okviru NOO (43)
- Povečanje sodelovanja med raziskovalnimi institucijami in gospodarstvom in spodbujanje prenosa znanja (44)

3.2. Mehanizem za pravičen prehod in blažitev energetske revščine

- Spodbujanje koriščenja podpor iz Mehanizma za pravičen prehod in ozaveščanje deležnikov o dostopnosti podpor preko »Platforme za pravični prehod pri Evropski komisiji« (45)
- Določitev kazalcev energetske revščine in njeno kontinuirano spremljanje (46)
- Preprečevanje energetske revščine in vzpostavitev ustreznih mehanizmov za pomoč energetsko revnim gospodinjstvom (in mikro ter majhnim podjetjem) (47)

3.3. Prenova davčne zakonodaje

- Proaktivno spremljanje in sodelovanje pri prenovi davčne zakonodaje relevantne za energetiko (48)

3.4. Mednarodna konkurenčnost energetike

- Zagotavljanje mednarodne konkurenčnosti in primerljivosti poslovnih subjektov na področju energetike (49)
- Zagotavljanje mednarodno konkurenčnih cen energije za vse uporabnike (50)

4. KADROVSKA POLITIKA

Ljudje so ključni vir ustvarjalnosti in zavzetosti. Energetske družbe naj s kadri ravnaajo premišljeno in strateško.

Poleg velike skrbnosti, ki je že zgodovinsko posvečena tehniki in kapitalu, je potrebno več pozornosti nameniti ljudem, predvsem zaposlenim, kar vodi k večji učinkovitosti, boljšim poslovnim rezultatom in obenem k večjemu zadovoljstvu vseh udeleženi/sodelujočih.

4.1. Razvoj strateškega upravljanja s človeškimi viri

- Razvoj strateškega upravljanja s človeškimi viri, s posebno pozornostjo na tistih, ki so ključni za delovanje kritične infrastrukture (51)
- Razvoj in upravljanje korporativne kulture in integritete podjetij upoštevajoč novo poslovno okolje (52)
- Smiselno vključevanje novih oblik dela/ zaposlovanja in delitev dobrih praks s področja upravljanja s človeškimi viri (53)

4.2. Podpora izobraževanju na področju energetske ekonomike

- Spodbujanje izobraževanja mladih (54)
- Dodatno izobraževanje zaposlenih na področju energetske ekonomike (55)
- Krepitev razumevanja pomena ekonomskih vidikov energetike (56)

4.3. Ustrezna uravnoteženost spolov

- Spodbuditev mehanizmov za povečanje deleža žensk v energetiki na vseh ravneh (57)
- Organiziranje mentorske mreže in drugih aktivnosti za ženske s pomočjo žensk na vodilnih mestih v energetiki in gospodarstvu (58)
- Nadaljnje sodelovanje v okviru EU platforme za enakost v energetiki (59)

4.4. Prenova sistema nagrajevanja zaposlenih v javnih podjetjih v energetiki

- Vzpostavitev sistema nagrajevanja zaposlenih v javnih podjetjih v energetiki, ki bo vezan na rezultate dela oziroma na doseganje postavljenih ciljev gospodarskim družbam in zaposlenim (60)
- Upoštevanje priporočil SDH o politiki prejemkov organov vodenja (61)

5. INTERNACIONALIZACIJA

Mednarodno povezovanje je postalo sestavni del poslovanja. Z njim je mogoče zmanjšati tveganja in pridobiti konkurenčne prednosti.

5.1. Zagotovitev kakovosti in ustrezne primerjave s poslovanjem družb na EU oz. svetovni ravni (benčmarking)

- Spremljanje, preučevanje in izdelava ustreznih študij in primerjav med primerljivimi družbami iz Evrope in sveta z namenom izboljšanja poslovanja in optimiranja procesov (62)

5.2. Pospeševanje čezmejnih naložb in regionalnega sodelovanja

- Sodelovanje slovenskih podjetij in energetskih trgov s podjetji in trgi v regiji za koriščenje vseh možnih sinergij pri oskrbi z energijo in doseganju večje konkurenčnosti (63)
- Vključevanje zasebnih investitorjev v slovensko energetiko in zagotovitev ustreznega poslovnega in regulatornega okolja (64)

Literatura in viri:

1. DZ (2021). *Resolucija o Dolgoročni podnebni strategiji Slovenije do leta 2050*. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije.
2. EK (2019). *Evropski zeleni dogovor (COM(2019) 640 final)*. Bruselj: Evropska komisija.
3. EK (2020). *Eu Energy System Integration Strategy Factsheet*. Bruselj: Evropska komisija.
4. EK (2021). „Pripravljeni na 55“: *uresničevanje podnebnega cilja EU za leto 2030 na poti do podnebne nevtralnosti (COM(2021) 550 final)*. Bruselj: Evropska komisija.
5. EZS (2021). *Energija Slovenije*. Ljubljana, Energetska zbornica Slovenije.
6. EZS (2022). *Poslovanje energetike - preliminarni podatki*. Ljubljana: Energetska zbornica Slovenije.
7. GZS (2015). *Manifest industrijske politike*. Ljubljana: Gospodarska zbornica Slovenije.
8. GZS (2021). *Poslovanje gospodarstva - Analiza poslovanja energetike*. Ljubljana: Gospodarska zbornica Slovenije.
9. SVRK (2021). *Načrt za okrevanje in odpornost*. Ljubljana: Služba vlade Republike Slovenije za razvoj in evropsko kohezijsko politiko.
10. SZE (2021). *Povzetek mednarodne konference z okroglo mizo Povezovanje energetske sektorjev*. Ljubljana: Slovensko združenje za energijo. Pregledano na internetu: <https://www.sze.si/povzetek-mednarodne-konference-z-okroglo-mizo-povezovanje-energetskih-sektorjev/>, avgust 2021.
11. VRS (2020). *Celoviti nacionalni energetske in podnebni načrt Republike Slovenije*. Ljubljana: Vlada RS.
12. ZM (2020). *Akcijski načrt za višjo rast produktivnosti*. Ljubljana: Združenje manager.
13. ZM (2022). *Akcijski načrt za večjo blaginjo v Sloveniji*. Ljubljana: Združenje manager.

Redakcija: dr. Nevenka Hrovatin, mag. Marko Ileršič, mag. Sarah Jezernik Konovšek, dr. Jelena Zorić.

Slika na naslovnici: Energy with Environment infographics; <http://freedesignfile.com>